

БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ТУХАЙ

(Мэдээлэл, лавлагаа)

Д.Халиун, Р.Нургүл

АГУУЛГА

БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ТАЛААРХ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

Парламентын доод танхим буюу Мажилисийн талаар

Парламентын дээд танхим буюу Сенатын талаар

8 дахь удаагийн сонгуулиар байгуулагдсан Мажилисийн тухай

8 дахь удаагийн сонгуулиар байгуулагдсан Дээд танхим буюу Сенатын тухай

1.БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ДООД ТАНХИМ БУЮУ МАЖИЛИС

Мажилисийн Анхдугаар бүрэн эрх (1996-1999)

Хоёр дахь удаагийн бүрэн эрх (1999-2004)

Гурав дахь удаагийн бүрэн эрх (2004-2007)

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх (2007-2011)

Тав дахь удаагийн бүрэн эрх (2012-2016)

Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрх (2016-2021)

Долоо дахь удаагийн бүрэн эрх (2021-2023)

Найм дахь удаагийн бүрэн эрх (2023 оноос)

2.БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ДЭЭД ТАНХИМ БУЮУ СЕНАТ

Анхдугаар бүрэн эрх (1996 оны 01 дугаар сараас 1999 оны 11 дүгээр сар)

Хоёр дахь удаагийн бүрэн эрх (1999 оны 12 дугаар сараас 2004 оны 11 дүгээр сар)

Гурав дахь удаагийн бүрэн эрх (2004 оны 11 дүгээр сараас 2007 оны 09 дүгээр сар)

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх (2007 оны 09 дүгээр сараас 2012 оны 01 дүгээр сар)

Тав дахь удаагийн бүрэн эрх (2012 оны 01 дүгээр сараас 2016 оны 01 дүгээр сар)

Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрх (2016 оны 03 дугаар сараас 2021 оны 01 дүгээр сар)

Долоо дахь удаагийн бүрэн эрх (2021 оны 01 дүгээр сараас 2023 оны 03 дугаар сар)

Найм дахь удаагийн бүрэн эрх (2023 оны 03 дугаар сараас)

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ТАЛААРХ ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

1995 оны 08 дугаар сард Казахстан Улс бүх нийтийн санал асуулга явуулж, Казахстан Улсын шинэ Үндсэн хуулийг баталсан бөгөөд түүнд “парламент” гэх ойлголтыг анх удаа албан ёсоор тодорхойлсон байна. Энэхүү Үндсэн хуульд Казахстан Улсын парламент нь дээд, доод 2 танхимтай, хууль тогтоох эрхийг хэрэгжүүлэх төлөөллийн дээд байгууллага гэж заасан байна. Ийнхүү анх удаа 2 танхим бүхий парламент бий болсноор дэлхийн практикт хүлээн зөвшөөрөгдсөн парламентад ёсны зарчимд нийцсэн 2 танхимтай парламентын бүтэц улс төрийн хувьд төлөвшиж, батлагдсан хуулиудын чанар сайжрах боломж бүрдсэн гэж үздэг. Энэ нь Казахстан Улсын хувьд шинэ түүхэн үйл явдал байлаа.

Парламентын доод танхимыг Мажилис, дээд танхимыг Сенат гэж нэрлэдэг. Одоо Мажилисийн 8 дахь удаагийн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд энэ нь 2023 онд сонгогдсон 98 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй ажиллаж байна. Сенатын хувьд мөн адил 8 дахь удаагийн бүрэн эрх хэрэгжиж байгаа ба одоогийн Сенат 50 гишүүнтэй байна.

Парламентын доод танхим буюу Мажилисийн талаар

Казахстан Улс нь 1995 оноос хойш 1998, 2007, 2022 онуудад Үндсэн хуульдаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. Эдгээр өөрчлөлтийн дүнд Мажилисийн гишүүдийн тоо дараах байдлаар өөрчлөгдсөн байна.

*Хүснэгт 1. Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлттэй холбоотой
Мажилисийн гишүүдийн тооны өөрчлөлт (1995-2023)*

Үндсэн хуульд НӨ оруулсан он	Мажилисийн бүрэн эрхийн хугацаа	Гишүүдийн тоо	Сонгуулийн хэлбэр
1995	Анхдугаар (1996-1999)	67	Нэг мандат тойргоос сонгогдсон.
1998	Хоёр дахь (1999-2004), Гурав дахь (2004-2007)	77	Нэг мандаттай тойргоос 67, намын жагсаалтаар 10 гишүүн сонгогдсон.
2007	Дөрөв дэх (2007-2011), Тав дахь (2012-2016), Зургаа дахь (2016-2021), Долоо дахь (2021-2023.01)	107	Улс төрийн намуудаас намын жагсаалтаар 98 гишүүн сонгогдсон, Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас 9 гишүүнийг томилсон.
2022	Найм дахь (2023.03.19-нөөс)	98	Улс төрийн намуудаас намын жагсаалтаар 69, нэг мандаттай тойргоос 29 гишүүн сонгогдсон.

Түүнчлэн Гурав, Дөрөв, Тав болон Долоо дахь удаагийн Мажилисийн бүрэн эрхийн хугацаа нь Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигийн дагуу хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болж, 4 удаа ээлжит бус сонгууль явуулсан.

Хүснэгт 2. Мажилис дахь дэх эмэгтэй гишүүдийн тоо

Мажилисийн бүрэн эрхийн хугацаа	Нийт гишүүдийн тоо	Эмэгтэй гишүүдийн тоо
Анхдугаар (1996-1999)	67	9
Хоёр дахь (1999-2004)	77	8
Гурав дахь (2004-2007)	77	8
Дөрөв дэх (2007-2011)	107	17
Тав дахь (2012-2016)	107	26

Зургаа дахь (2016-2021)	107	29
Долоо дахь (2021-2023.01)	107	29
Найм дахь (2023.03.19-нөөс)	98	18

Парламентын дээд танхим буюу Сенатын талаар

Сенатын гишүүдийн нэг хэсэг нь бүс нутаг, улсын ач холбогдолтой хот, нийслэл (*Казахстан Улс 2023 оны байдлаар 17 бүс нутаг, 3 улсын холбогдол бүхий хоттой байна*) болгоны бүх төлөөллийн байгууллагын депутатуудын хамтарсан хурлаас сонгогдсон хоёр гишүүнээс бүрдэх ба зарим хэсгийг Ерөнхийлөгч томилдог байна. Сенатын гишүүдийн тал нь 3 жил тутамд ротацийн журмаар сэлгэдэг. Ерөнхийлөгчийн томилох гишүүдийн тоо Үндсэн хуульд оруулж байсан шинэчлэлийн дагуу дараах байдлаар өөрчлөгдөж байсан байна.

Хүснэгт 3. Ерөнхийлөгчөөс Сенатад томилогдох гишүүний тоо

Хэрэгжиж байсан хугацаа	Төрийн тэргүүнээс Сенатад томилогдох гишүүний тоо
1996 оны 01 дүгээр сараас 2007 оны 08 сар хүртэл	7
2007 оны 08 дугаар сараас 2023 оны 01 дүгээр сар хүртэл	15
2023 оны 03 сараас	10 (5 гишүүнийг Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас)

Найм дахь удаагийн сонгуулиар байгуулагдсан Мажилисийн тухай

Одоо Мажилисийн даргаар КОШАНОВ Ерлан Жаканович, дэд даргаар ЕСПАЕВА Дания Мадиевна, РАУ Альберт Павлович нар ажиллаж байна. Мажилис нь 7 байнгын хороотой:

1. Нийгэм, соёлын байнгын хороо;
2. Хууль тогтоомж болон шүүх эрх зүйн шинэчлэлийн байнгын хороо;
3. Гадаад бодлого, батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын байнгын хороо;
4. Санхүү, төсвийн байнгын хороо;
5. Хөдөө аж ахуйн байнгын хороо;
6. Экологийн болон байгаль ашиглах асуудал хариуцах байнгын хороо;
7. Эдийн засгийн шинэчлэл болон бүсийн хөгжлийн байнгын хороо.

Одоогийн Мажилисийн зөвлөл (бүрө) 15 хүний бүрэлдэхүүнтэй бөгөөд үүнд Мажилисийн дарга, 2 дэд дарга, 7 байнгын хорооны дарга, мөн Мажилисийн 5 гишүүнээс бүрдсэн байна.

Мажилист суудал авсан 6 намын бүлгүүд:

1. “AMANAT” намын бүлэг;
2. “Ауыл” ардчилсан эх оронч намын бүлэг;
3. “Respublica” намын бүлэг;
4. “Ак жол” Казахстаны ардчилсан намын бүлэг;
5. Казахстаны ардын намын бүлэг;
6. Үндэсний социал демократ намын бүлэг.

Үндсэн хууль болон Сонгуулийн хуулийн дагуу Мажилисийн сонгуулийг холимог тогтолцоогоор явуулах бөгөөд нийт 98 гишүүний 29 нь нэг мандаттай нутаг дэвсгэрийн сонгуулийн тойргоос (улсын ач холбогдол бүхий 3 хот болон 17 бүс нутгаас), 69 нь дээрх 6 намаас намын жагсаалтаар сонгогджээ.

Намын жагсаалтаар “AMANAT” намаас 40, “Ауыл” ардчилсан эх оронч намаас 8, “Respublica” намаас 6, “Ак Жол” Казахстаны Ардчилсан намаас 6, Казахстаны Ардын нам 5, Үндэсний социал демократ намаас 4 гишүүн тус тус сонгогдсон байна. Сонгуулийн нэг мандаттай нутаг дэвсгэрийн тойрогт “АМАНАТ” намаас нэр дэвшсэн 22, бие даан нэр дэвшүүлсэн 7 гишүүн байна. Парламентын шинэ бүрэлдэхүүнд эрэгтэй 80 (81.6%), эмэгтэйчүүд 18 гишүүн суудал авч 18.4%-ийг бүрдүүлжээ. Мөн казах, орос, герман, беларусь, азербайжан үндэстний төлөөлөл Мажилисийн бүрэлдэхүүнд багтсан байна.

Мажилис нь Тамгын газартай бөгөөд Тамгын газар нь 13 нэгжтэй байна.

Найм дахь удаагийн сонгуулиар байгуулагдсан Дээд танхим буюу Сенатын тухай

Сенатын даргаар АШИМБАЕВ Маулен Сагатханулы, дэд даргаар АСАНОВ Жакип Кажманович, ПЕРЕПЕЧИНА Ольга Валентиновна нар ажиллаж байна.

Сенат нь 6 байнгын хороотой:

1. Үндсэн хуулийн эрх зүй, шүүхийн тогтолцоо, хууль сахиулах байгууллагын асуудал хариуцах байнгын хороо;
2. Санхүү, төсвийн байнгын хороо;
3. Гадаад бодлого, батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын байнгын хороо;
4. Эдийн засгийн бодлого, инновацын хөгжил, аж ахуйн нэгж/бизнес эрхлэлтийн асуудал хариуцах хороо;
5. Нийгэм, соёл, шинжлэх ухааны байнгын хороо;
6. Экологи, байгаль ашиглах, хөдөөгийн хөгжлийн байнгын хороо.

Түүнээс гадна Сенаторуудын зөвлөл, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Сенатын дэргэдэх орон нутгийн төлөөлөгчийн байгууллага (маслихат)-тай харилцах зөвлөл, “Өнир” гишүүдийн сайн дурын бүлэг ажиллаж байна. Сенат нь Тамгын газартай бөгөөд 15 нэгжтэй үйл ажиллагаа явуулдаг.

1. БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ДООД ТАНХИМ БУЮУ МАЖИЛИС⁹²

Мажилисийн анхны сонгууль 1995 онд болсон бөгөөд Казахстан Улсын засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарийг харгалзан ойролцоо тооны сонгогч бүхий нэг мандаттай тойргоос нийт 67 гишүүн сонгогдохоор зохион байгуулжээ.

1998 онд улс оронд явагдсан нийгэм, эдийн засгийн шинэчлэлийн хүрээнд Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд үүний дагуу парламентын танхимын бүрэн эрх, гишүүдийг бүрдүүлэх журамд өөрчлөлт оруулсан байна. Түүнээс гадна танхимын бүрэн эрхийн хугацаа болон гишүүдийн мандатын тоо нэмэгдсэн байна. Үүний үр дүнд Танхимын гишүүдийн тоо 77 болж нэмэгдсэн бөгөөд 67 гишүүн 1 мандаттай нутаг дэвсгэрийн тойргоос, 10 гишүүн намын жагсаалтаар сонгогдохоор болжээ.

2007 онд Казахстан Улсад улс төрийн бас нэгэн түүхэн өөрчлөлт хийгдсэн бөгөөд түүний үр дүнд Ерөнхийлөгчийг засаглалын хэлбэрээс Ерөнхийлөгч-парламентын засаглалын хэлбэрт шилжсэн байна. Энэ онд хийгдсэн өөрчлөлтийн дагуу Мажилис буюу доод танхимыг намын жагсаалтын дагуу бүрдүүлэхээр тогтоов. Үүнээс хойш Дөрөв дэх, Тав дахь, Зургаа дахь, Долоо дахь удаагийн сонгуулиудаар доод танхим 107 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй ажилласан ба тэдгээрийн 98 нь намын жагсаалтын дагуу улс төрийн намуудаас, 9 нь Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас сонгогдсон байна. (*Казахстаны Ардын Чуулган*

⁹² Официальный интернет ресурс Мажилиса Парламента Республики Казахстан <https://www.parlam.kz/kk/mazhilis/history?id=history>

/Ассамблей/ нь 1995 оны 03 дугаар сарын 01-ний өдөр Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигаар Төрийн тэргүүний дэргэд байгуулагдсан зөвлөх үүрэг бүхий байгууллага юм.)

2022 онд Төрийн тэргүүний 2022 оны 03 дугаар сарын 16-ны өдрийн Илгээлтийн дагуу Үндсэн хуульдаа дахин өөрчлөлт оруулахаар болсон бөгөөд 06 дугаар сард бүх нийтийн санал асуулга явуулсан. Энэхүү санал асуулгаар нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудал дэмжигдсэн ба үүгээр танхимын үүрэг ролийг бэхжүүлж, статусыг дээшлүүлсэн байна. Түүнээс гадна Мажилисийн сонгуулийг холимог хэлбэрээр явуулах зохицуулалт хийжээ.

Одоогийн буюу Найм дахь удаагийн парламент нь нийт 98 гишүүнтэй ажиллаж байгаа бөгөөд 69 гишүүн улс төрийн намуудаас намын жагсаалтаар, 29 гишүүн 1 мандат бүхий нутаг дэвсгэрийн тойргоос сонгогдсон байна.

Мажилисийн Анхдугаар бүрэн эрх (1996-1999)

Анхны сонгууль 1995 оны 12 дугаар сарын 09-нд явагдсан ба мажоритар тогтолцоогоор 67 гишүүн сонгогджээ. 1996 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдөр Анхдугаар чуулганы хуралдааныг хийж анхны гишүүдийн бүрэн эрх хэрэгжиж эхэлсэн байна. Мажилисийн гишүүдийн 9 нь эмэгтэй гишүүд байжээ.

Мажилисийн анхны даргаар ОСПАНОВ Марат Турдыбекович, дэд даргаар ОСИПОВ Василий Иванович нар ажилласан байна.

Хоёр дахь удаагийн бүрэн эрх (1999-2004)

1999 оны намар Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлтийн дагуу Казахстан Улс Төв азийн бүс нутагт анх удаа Парламентын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор явуулсан бөгөөд энэ нь улс төрийн намуудад сонгуульд оролцох боломжийг олгосноороо онцлогтой. Гишүүд намын жагсаалтаар тэгш төлөөллийн үндсэн дээр сонгогдсон ба энэ удаагийн сонгууль улс төрийн өндөр ач холбогдолтой, альтернатив хэлбэрээр явагдсанаараа онцлог болж, улс төрийн намуудыг байгуулах үйл явцыг идэвхжүүлсэн гэж үздэг.

Энэ удаагийн сонгуульд улс төрийн 10 нам оролцож, мажоритар нэг мандаттай тойрогт 547 нэр дэвшигч бүртгүүлсэн нь Казахстанд урьд өмнө байгаагүй олон нэр дэвшигч буюу нэг суудалд дунджаар найман хүн бүртгүүлсэн байна. Сонгуулийн дүнгээр нэг мандаттай тойргоос 67, намаас 10 нэр дэвшигч гишүүнээр сонгогдсон бөгөөд тэдгээр нь 7 хувийн босгыг давсан “Отан” нам, “Иргэний нам”, “Аграри нам”, “Коммунист нам” зэрэг 4 намын төлөөлөл байв.

Танхимын даргаар ТУЯКБАЙ Жармахан, дэд даргаар КОПЕЕВ Мухамбет Жуманазар нар ажилласан байна.

Гурав дахь удаагийн бүрэн эрх (2004-2007)

2004 оны 09 дүгээр сард явагдсан бөгөөд 12 улс төрийн нам оролцсон байна. Нийт 77 гишүүн сонгогдсон бөгөөд тэдний 69 нь нэг мандат бүхий нутаг дэвсгэрийн тойргоос, 10 нь улс төрийн намуудын жагсаалтаар пропорциональ тогтолцоогоор улсын нэг сонгуулийн тойргоос сонгогдсон. Үүнээс "Отан" намаас 7, "Асар" нам, "Ак жол" ардчилсан нам, "АИСТ" (Аж үйлдвэрийн ажилчдын холбоо)-с тус бүр 1 гишүүн сонгогджээ.

Нийт сонгогдсон гишүүдийн 59 нь улс төрийн намуудаас нэр дэвшсэн байна ба "Отан" намаас 42, "АИСТ" холбооноос 11, "Асар" намаас 4, "Ак жол" ардчилсан намаас 1, Казахстаны ардчилсан намаас 1, бие даан нэр дэвшигч 18 гишүүн байна.

Энэ удаагийн сонгуульд 8 эмэгтэй гишүүн ялалт байгуулжээ. Танхимын даргаар МУХАМЕДЖАНОВ Урал Байгунсович, дэд даргаар ДЬЯЧЕНКО Сергей Александрович нар ажилласан байна.

Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн "Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийг тараах, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийн ээлжит бус сонгуулийг явуулах тухай" зарлиг гарсантай холбогдуулан 2007 оны 6 дугаар сарын 20-ны өдөр Гурав дахь удаагийн Мажилисийн бүрэн эрх хугацаанаасаа дуусгавар болжээ.

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх (2007-2011)

Энэ удаагийн сонгууль 2007 оны 08 дугаар сард явагдсан бөгөөд мөн оны 05 дугаар сард Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулснаар Мажилисийн танхимын гишүүдийн тоо нэмэгджээ. Үүний дагуу сонгуулиар 107 гишүүн Мажилист сонгогдсон ба үүнээс 98 гишүүнийг намын жагсаалтаар бүх нийтийн, тэгш, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр улсын хэмжээнд 1 тойрогт нууц санал хураалтаар сонгосон бол 9 гишүүнийг Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас сонгосон байна. Сонгуульд өрсөлдсөн 7 намаас зөвхөн "Нур отан" нам 7 хувийн босгыг давах болзлыг хангаж дангаараа ялалт байгуулан намын жагсаалтаар сонгогдох бүх суудал буюу 98 суудал авчээ.

Тус сонгуулиар Казахстан Улсын олон үндэстний төлөөлөл Мажилист суух болсноороо онцлог бөгөөд нийт гишүүдийн 82 нь казах, 17 нь орос, 2 нь герман, мөн беларусь, балкар, солонгос, украин, узбек, уйгур үндэстний төлөөлөл тус бүр 1 байна. Өөр нэг онцлох зүйл эмэгтэй гишүүдийн тоо энэ удаад 17 хүрч, өмнөх сонгуулиудтай харьцуулахад бараг 2 дахин нэмэгджээ.

Танхимын даргаар МУСИН Аслан Еспулаевич 2008 оны 10 дугаар сар хүртэл, түүний дараа МУХАМЕДЖАНОВ Урал Байгунсович, дэд даргаар ДЬЯЧЕНКО Сергей Александрович 2010 оны 03 дугаар сар хүртэл, ЖУМАГУЛОВ Бакытжан Турсынович 2008 оны 04 дүгээр сар хүртэл, КАРИБЖАНОВ Жаныбек Салимович 2008 оны 05 дугаар сарын 14-нөөс, БОБРОВ Владимир Яковлевич 2010 оны 04 дүгээр сараас тус тус ажилласан байна.

Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн "Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийг тараах, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийн ээлжит бус сонгуулийг явуулах тухай" зарлиг гарсантай холбогдуулан 2011 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдөр Дөрөв дэх удаагийн Мажилисийн бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон.

Тав дахь удаагийн бүрэн эрх (2012-2016)

Тав дахь удаагийн Мажилисийн шинэ бүрэлдэхүүн 2012 оны 01 дүгээр сард байгуулагдсан. Сонгуульд улс төрийн 7 нам оролцсоноос 3 нь эцсийн дүнгээр 7 хувийн босгыг давсан бөгөөд "Нур Отан" иргэний ардчилсан нам 80.99%, Казахстаны "Ак жол" ардчилсан нам 7.47%, Казахстаны Ардын Коммунист нам 7.19% санал авсан. Танхим нийт 107 гишүүнтэй байсан ба "Нур Отан" намаас 83, Казахстаны "Ак Жол" ардчилсан намаас 8, Казахстаны Ардын Коммунист намаас 7 гишүүн тус тус сонгогдсон бол Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас 9 гишүүн сонгогджээ.

Нийт гишүүдийн 76 нь казах, 21 нь орос, 3 нь украин, 2 нь герман, мөн татар, чечень, солонгос, узбек, уйгур үндэстний төлөөлөл тус бүр 1 гишүүн сонгогдсон байна. Эмэгтэй гишүүдийн тоо 26 хүрсэн байна.

Танхимын даргаа НИГМАТУЛИН Нурлан Зайруллаевич 2014 оны 04 дүгээр сар хүртэл, түүнээс хойш ДЖАКУПОВ Кабибулла Кабенович, дэд даргаар ДЬЯЧЕНКО Сергей Александрович 2012 оны 09 дүгээр сар хүртэл, түүний дараа энэ өдрөөс ДЖАКУПОВ Кабибулла Кабенович, 2014 оны 04 дүгээр сараас НАЗАРБАЕВА Дарига Нурсултановна нар ажиллажээ.

Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн "Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийг тараах, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Мажилисийн ээлжит

бус сонгуулийг явуулах тухай” зарлиг гарсантай холбогдуулан 2016 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдөр Тав дахь удаагийн Мажилисийн бүрэн эрх хугацаанаасаа дуусгавар болсон байна.

Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрх (2016-2021)

Энэ удаагийн сонгууль 2016 оны 03 дугаар сарын 20-нд болсон бөгөөд сонгуульд 6 улс төрийн нам өрсөлдсөнөөс 3 нам нь 7 хувийн босго давах болзлыг хангасан байна. Үүнд "Нур Отан" нам 82.20%, Казахстаны Ардчилсан нам "Ак жол" 7.18%, Казахстаны Ардын Коммунист Нам 7.14% авч босго давжээ. Мажилист "Нур Отан" намаас 84, "Ак Жол" намаас 7, Казахстаны Ардын Коммунист намаас 7 суудал авсан бол Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас 9 гишүүн сонгогдсон. Эмэгтэй гишүүд 29 болж нийт гишүүдийн 27%-ийг эзэлсэн байна.

Мажилисийн бүрэлдэхүүнд казах, орос, украин, түүнчлэн азербайжан, армен, солонгос, дунган, узбек, уйгур, чечень болон бусад үндэстэн ястнуудын төлөөлөл суудал авсан байна.

Мажилисийн даргаар ИЗМУХАМБЕТОВ Бактыкожа Салахатдинович 2016 оны 06 дугаар сар хүртэл, түүний дараа НИГМАТУЛИН Нурлан Зайруллаевич, ИСИМБАЕВА Гульмира Истайбековна, БОЖКО Владимир Карпович нар дэд даргаар ажилласан байна.

Долоо дахь удаагийн бүрэн эрх (2021-2023)

2021 оны 01 дүгээр сарын 10-нд Казахстан Улсын Мажилисийн Долоо дахь удаагийн сонгууль болсон байна. Сонгуульд оролцсон 5 намын 3 нь 7%-ийн босгыг давсан ба үүнд: "Нур Отан" нам 71.09%, "Ак Жол" ардчилсан нам 10.95%, Казахстаны Ардын нам 9.10%-ийн санал тус тус авсан байна. "Нур Отан" намаас 76, "Ак жол" намаас 12, Казахстаны Ардын намаас 10 гишүүн сонгогдож, Казахстаны Ардын Чуулган (Ассамблей)-аас 9 гишүүн сонгогдсон. Мөн Мажилисийн энэ удаагийн бүрэлдэхүүнд нийт 7 сонгуульд 7 удаа удаа сонгогдсон 32 гишүүн багтжээ. Мажилисийн шинэ бүрэлдэхүүн эрэгтэй 78 (73%), эмэгтэй гишүүд 29 болж нийт гишүүдийн 27%-ийг бүрдүүлсэн байна. Түүнээс гадна казах, орос, белорус, солонгос, герман, азербайжан, армян, курд, татар, узбек, уйгр, украин зэрэг олон үндэстний төлөөлөл сонгогджээ. Танхимын даргаар Нурлан Зайроллаұлы Ныгматулин 2022 оны 02 дугаар сар хүртэл, 2022 оны 02 дугаар сарын 01-нээс КОШАНОВ Ерлан, дэд даргаар КАЗАНЦЕВ Павел Олегович, КЕСЕБАЕВА Балаим Туганбаевна нар ажилласан байна.

Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн “Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Мажилисийг тараах, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Мажилисийн ээлжит бус сонгуулийг явуулах тухай тухай” зарлиг гарсантай холбогдуулан 2023 оны 01 дүгээр сарын 19-ний өдөр Долоо дахь удаагийн Мажилис буюу Парламентын доод танхимын үйл ажиллагаа бүрэн эрхийн хугацаанаас өмнө дуусгавар болжээ.

Найм дахь удаагийн бүрэн эрх (2023 оноос)

2023 оны 03 дугаар сарын 19-нд Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын 8 дахь удаагийн Мажилисийн сонгууль болов. Сонгууль улсын хэмжээнд нэг тойргийн нутаг дэвсгэрт, мөн нэг мандаттай нутаг дэвсгэрийн тойрогт холимог тогтолцооны дагуу явагдсан.

2. БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛСЫН ПАРЛАМЕНТЫН ДЭЭД ТАНХИМ БУЮУ СЕНАТ⁹³

Сенат нь бүс, улсын ач холбогдолтой хот, нийслэл болгоны бүх төлөөллийн байгууллагын депутатуудын хамтарсан хурлаас сонгогдсон хоёр гишүүнээс бүрдэнэ. Сенатын гишүүдийн тал нь 3 жил тутамд дахин сонгогддог.

⁹³ Сенат Парламента Республики Казахстан, <http://senate.parlam.kz/kk-KZ/about/history>

1996 оны 01 дүгээр сараас 2007 оны 08 дугаар сар хүртэл Төрийн тэргүүн Сенатын 7 орлогчийг томилдог байжээ.

2007 оны Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн дараа мөн оны 08 дугаар сараас эхлэн Төрийн тэргүүн дахин Сенатын 8 орлогчийг нэмж томилохоор зохицуулагдсан ба үүний дагуу 2023 оны 01 дүгээр сар хүртэл Сенатын 15 орлогчийг томилдог байв.

2022 оны Үндсэн хуульд хийсэн шинэчлэлийн дагуу Төрийн тэргүүнээс томилогддог Сенатын депутатуудын тоо 15 байсныг 10 болгон бууруулсан. 2023 оны 01 дүгээр сараас Төрийн тэргүүн Сенатын 10 гишүүнийг томилдог болсон ба үүний дагуу 2023 онд томилогдсон 10 гишүүний хагасыг нь Казахстаны Ардын Чуулган /Ассамблей/-аас санал болгожээ.

Анхдугаар бүрэн эрх (1996 оны 01 дугаар сараас 1999 оны 11 дүгээр сар)

Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Анхдугаар парламентын бүрэн эрх 1996 оны 01 дүгээр сарын 30-нд Анхдугаар чуулганы хуралдааны нээлтээр эхэлж, 1999 оны 11-р сарын 30-ны өдөр буюу Хоёр дахь удаагийн Парламентын Анхдугаар чуулганы хуралдаан эхэлснээр дуусгавар болсон байна.

1995 оны 12-р сард болсон сонгуулиар Казахстан Улсын 19 бүс нутаг болон нийслэлээс тус бүр 2 төлөөлөл нийт 40 төлөөлөл парламентын Сенатын танхимын гишүүнээр сонгогдсон ба Сенатын 7 орлогчийг Бүгд Найрамдах Улсын Ерөнхийлөгч томилсон байна.

1997 оны 10 дугаар сарын 08-нд 1995 онд 2 жилээр сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусаж байгаатай холбогдуулан Сенатын гишүүдийн сонгуулийг явуулж, 4 жилийн хугацаатай сонгосон байна.

Бүс нутгуудыг оновчтой зохион байгуулах ажлын үр дүнд тэдгээрхийн тоо өөрчлөгдсөнөөр 14 бүс нутаг, Алматы хотод сонгууль явуулсан ба 1997 оны 10 дугаар сард Сенатын 15 гишүүнийг сонгов. Түүнчлэн Акмола хотыг Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын нийслэлээр зарласантай холбогдуулан 1998 оны 02 дугаар сарын 11-нд Акмола хотоос Сенатын гишүүдийг нэмж сонгожээ.

Хоёр дахь удаагийн бүрэн эрх (1999 оны 12 дугаар сараас 2004 оны 11 дүгээр сар)

Хоёр дахь удаагийн парламентын бүрэн эрх 1999 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, 2004 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдөр буюу дараагийн парламентын Анхдугаар чуулганы хуралдаан эхэлснээр дуусгавар болов.

1999 оны 09 дугаар сарын 17-нд 1995 онд 4 жилээр сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусаж байгаатай холбогдуулан Сенатын гишүүдийг шинээр 6 жилийн хугацаатай сонгосон байна *(1998 оны 10 дугаар сар хүртэл гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байсан бөгөөд түүнээс хойш 6 жил болсон)*.

1997 онд сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх Үндсэн хуулийн дагуу энэ хугацаанд 2002 оны 12 дугаар сар хүртэл үргэлжилсэн.

Гурав дахь удаагийн бүрэн эрх (2004 оны 11 дүгээр сараас 2007 оны 09 дүгээр сар)

Гурав дахь удаагийн бүрэн эрх 2004 оны 11 дүгээр сарын 03-ны өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, 2007 оны 09 дүгээр сарын 01-ний өдөр буюу Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх хэрэгжиж эхэлснээр дуусгавар болсон.

2005 оны 12 дугаар сард 1999 оны 09 дүгээр сарын 17-нд сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа дууссантай холбогдуулан 2005 оны 08 дугаар сарын 19-нд Сенатын гишүүдийг шинээр сонгосон ба 2002 онд сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх энэ хугацаанд үргэлжилсэн байна.

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх (2007 оны 09 дүгээр сараас 2012 оны 01 дүгээр сар)

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрх 2007 оны 09 дүгээр сарын 02-ны өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, 2012 оны 01 дүгээр сарын 19-ний өдөр буюу Тав дахь удаагийн бүрэлдэхүүний Анхдугаар чуулганы хуралдаан эхэлсэн өдөр өндөрлөв.

2007 оны 05 дугаар сард Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлтийн дагуу тус улсын Ерөнхийлөгчийн 2007 оны 08 дугаар сарын 29-ний өдрийн зарлигаар Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Парламентын Сенатын 8 гишүүнийг шинээр нэмж томилов.

Дөрөв дэх удаагийн бүрэн эрхийн хугацаанд 2002 онд сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх 2008 оны 12 дугаар сар хүртэл, 2005 онд сонгогдсон, томилогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх 2011 оны 09 дүгээр сар хүртэл үргэлжилсэн байна.

Тав дахь удаагийн бүрэн эрх (2012 оны 01 дүгээр сараас 2016 оны 01 дүгээр сар)

Тав дахь удаагийн бүрэн эрх 2012 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдөр Анхдугаар чуулганы хуралдааныг нээснээр эхэлж, Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрхийн Анхдугаар чуулганы хуралдаан эхэлснээр дуусгавар болсон.

Энэ удаагийн бүрэн эрхийн хугацаанд 2007, 2011 онуудад томилогдсон болон 2008, 2011 онуудад сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх үргэлжилсэн.

Харин Төрийн тэргүүний зарлигаар 2007 оны 08 дугаар сард томилогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрхийн хугацаа дууссан тул 2013 оны 08 дугаар сарын 26-ны өдөр Сенатын 8 гишүүнийг томилсон байна.

2014 оны 10 дугаар сарын 01-нд Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигийн дагуу Сенатын гишүүдийг сонгосон ба сонгогдсон гишүүдийг бүртгэснээр 2008 онд сонгогдсон гишүүдийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлсэн.

Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрх (2016 оны 03 дугаар сараас 2021 оны 01 дүгээр сар)

Зургаа дахь удаагийн бүрэн эрх 2016 оны 03 дугаар сарын 25-ны өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, Долоо дахь удаагийн ээлжит Анхдугаар чуулган эхэлснээр өндөрлөсөн.

Энэ бүрэн эрхийн хугацаанд 2011, 2013 онуудад томилогдсон болон 2011, 2014 онуудад сонгогдсон Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх үргэлжилсэн.

2017 оны 06-р сарын 28-нд Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигийн дагуу Сенатын гишүүдийг сонгосон ба 2017 онд сонгогдсон гишүүдийн бүрэн эрх хэрэгжиж эхэлснээр 2011 онд сонгогдсон гишүүдийн бүрэн эрхийг 06 дугаар сарын 30-ны өдөр түдгэлзүүлсэн.

2018 онд Чимкент хот улсын ач холбогдолтой хот болсноор 10 дугаар сард тус хотоос Сенатын хоёр гишүүнийг шинээр нэмж сонгосон байна. Мөн 2020 оны 08 дугаар сарын 12-нд Сенатын гишүүдийг сонгосон ба тэдгээр гишүүдийн бүрэн эрх үүссэнээр 2014 онд сонгогдсон гишүүдийн бүрэн эрхийг 08 дугаар сарын 28-нд түдгэлзүүлсэн.

Долоо дахь удаагийн бүрэн эрх (2021 оны 01 дүгээр сараас 2023 оны 03 дугаар сар)

Долоо дахь удаагийн бүрэн эрхийн хугацаа 2021 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, Найм дахь ээлжит бус чуулганы Анхдугаар хуралдаан эхэлснээр дуусгавар болсон.

2017, 2020 онуудад сонгогдсон болон 2017, 2019 онуудад томилогдсон Зургаа дахь удаагийн Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх үргэлжилсэн.

Улсад шинээр 3 бүс бий болсонтой холбогдуулан 2022 оны 08 дугаар сарын 24-нд эдгээр бүс нутгаас Сенатын 6 гишүүнийг шинээр нэмж сонгосон байна.

2023 оны 01 дүгээр сарын 14-нд Сенатын гишүүдийн сонгосон ба 2023 оны 01 дүгээр сарын 25-нд сонгогдсон Сенатын гишүүдийг Сонгуулийн төв хороо бүртгэн авснаар 2017 онд сонгогдсон гишүүдийн бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэв.

2022 оны 06 дугаар сард Казахстан Улсын Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлтийн дагуу 2023 оны 01 дүгээр сарын 24-нд Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Ерөнхийлөгч Сенатын 10 гишүүнийг томилж, 2017-2021 онд томилогдсон Сенатын депутатуудын бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэв.

Найм дахь удаагийн бүрэн эрх (2023 оны 03 дугаар сараас)

Найм дахь удаагийн Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Сенатын бүрэн эрхийн хугацаа 2023 оны 03 дугаар сарын 29-ний өдөр Анхдугаар чуулганаа нээснээр эхэлж, 9 дэх удаагийн Анхдугаар чуулган хуралдаан хуралдах хүртэл үргэлжилнэ.

2020, 2023 онуудад сонгогдсон, 2023 онд томилогдсон Зургаа дахь удаагийн Сенатын гишүүдийн бүрэн эрх үргэлжилж байна.

***

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Официальный интернет ресурс Мажилиса Парламента Республики Казахстан, <https://www.parlam.kz/kk/mazhilis/history?id=history>
- Сенат Парламента Республики Казахстан, <http://senate.parlam.kz/kk-KZ/about/history>

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН